Archetype

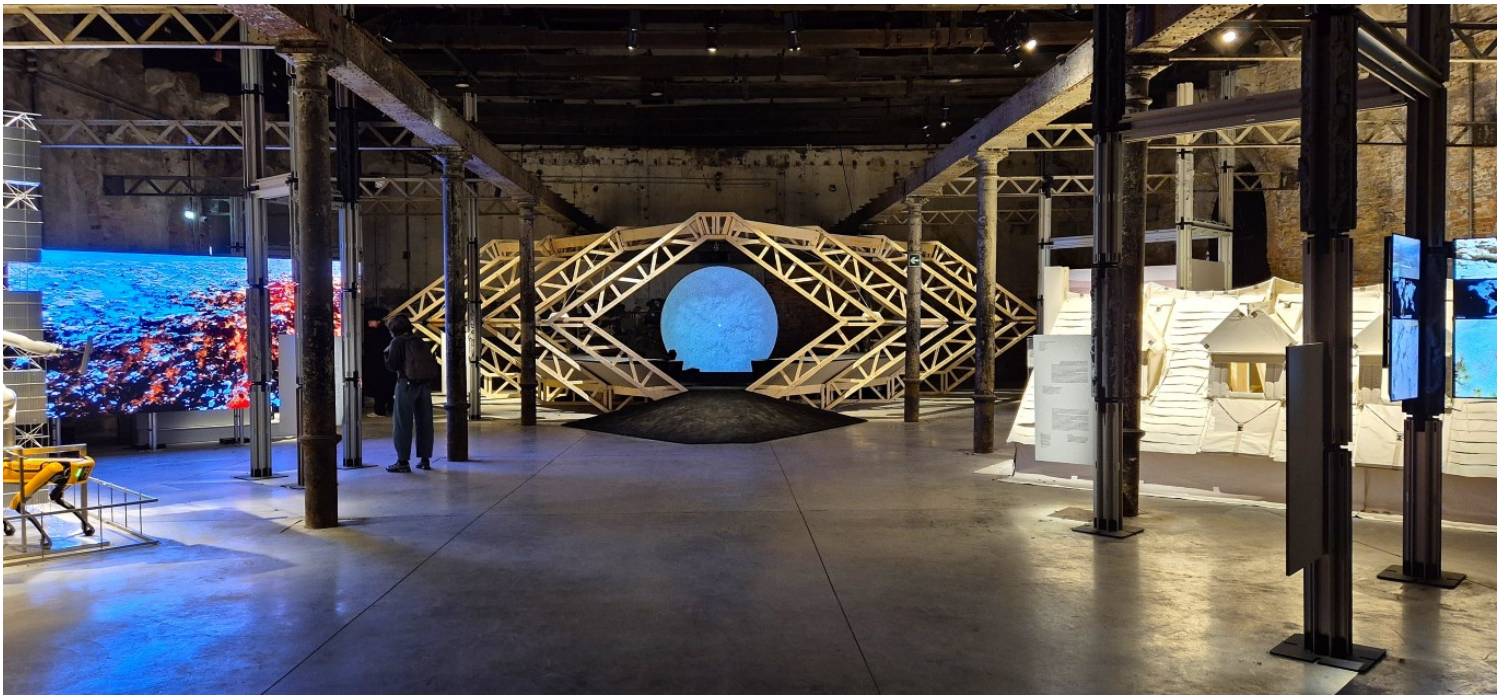

Επιστήμη, ντιζάιν και ουμανισμός στην Μπιενάλε αρχιτεκτονικής

Ανδρέας Γιακουμακάτος - 02/06/2025

Εικόνα Εξωφύλλου: A Satellite Symphony, Space Caviar, Robert Gerard Pietrusko, Ersilia Vaudo.

Από τη στομφώδη ρητορική στην επίσημη συνέντευξη τύπου του Σικελού συγγραφέα Pietrangelo Buttafuoco, πιθανώς ενός ακόμα «διανοούμενου της Μεγάλης Ελλάδας» (όπως είχε πει δηκτικά ο Gianni Agnelli παλαιότερα για έναν πολιτικό επίσης του ιταλικού Νότου), αντιλαμβανόμαστε ότι αυτή η Μπιενάλε δεν είναι όπως οι προηγούμενες. Ο Buttafuoco, πρόεδρος της Μπιενάλε, αφού μίλησε από το αναλόγιο (!) αποχώρησε για να δώσει τη σκυτάλη στον πληθωρικό και πανταχού παρόντα Carlo Ratti. *La forma e' sostanza* (ο τύπος είναι ουσία) λένε οι Ιταλοί, και δεν έχουν άδικο. Ο σημερινός πρόεδρος της Μπιενάλε, ένας από τους ελάχιστους αναγνωρίσιμους Ιταλούς «διανοούμενους της Δεξιάς», διορίστηκε από την κυβέρνηση της Τζόρτζια Μελόνι σε μια περίοδο, εκτός των άλλων, εμμονικά επιδιωκόμενης αλλαγής πολιτισμικού παραδείγματος. Οι δύο προηγούμενες Μπιενάλε αρχιτεκτονικής (2021 και 2023, επιμελητές Hashim Sarkis και Lesley Lokko αντίστοιχα), με δεδομένο το γενικότερο πνεύμα της εποχής και την επίδραση της woke κουλτούρας, έδιναν έμφαση στις παγκόσμιες κοινωνικές και πολιτικές αντιθέσεις, στην αναγνωρισιμότητα των συλλογικών ταυτοτήτων και στις εναλλακτικές αρχιτεκτονικές πρακτικές μακριά από τον υπερκαπιταλιστικό καταναλωτισμό, ιδιαιτέρως στις χώρες του Τρίτου Κόσμου. Σήμερα, προφανώς, τα παραπάνω είναι λέξεις-κλειδιά εκτός πολιτικού πλαισίου.

Ο Buttafuoco επέλεξε ως διευθυντή αυτής της Μπιενάλε τον υπερδραστήριο και επικοινωνιακό Τορινέζο αρχιτέκτονα και μηχανικό Carlo Ratti, καθηγητή στο MIT της Βοστώνης (όπου διευθύνει το Senseable City Lab) και επίσης στο Πολυτεχνείο του Μιλάνου. Ο Ratti, αισιόδοξος όπως όλοι οι τεχνοκράτες, ανέλαβε τη

«διόρθωση» του προφίλ της Μπιενάλε με την οργάνωση μιας αρχιτεκτονικής έκθεσης όπου η νέα στρατηγική της προσαρμοστικότητας και της βιωσιμότητας απέναντι στις απειλές της κλιματικής κρίσης συνδυάζεται με τον κόσμο της τεχνικής, τις ψηφιακές τεχνολογίες και την τεχνητή νοημοσύνη. Επιστήμη, ντιζάιν και ουμανισμός μαζί, με τη συνεργασία όλων των δυνατών ειδικοτήτων, από τους αρχιτέκτονες, τους φιλόσοφους και τους καλλιτέχνες, μέχρι τους μάγειρες, τους μόδιστρους και τους αγρότες. Όλα είναι αρχιτεκτονική, *όλα είναι Μπιενάλε*. Ο Ratti, προφήτης μιας βιώσιμης μελλοντικής κοσμογονίας, επισημαίνει ότι «η διαχείριση ενός εχθρικού περιβάλλοντος είναι στο ίδιο το DNA της αρχιτεκτονικής» και ότι «η αρχιτεκτονική δεν μπορεί μόνη της να δώσει όλες τις λύσεις, αλλά μπορεί να θέσει τα σωστά ερωτήματα, και να ζητήσει βοήθεια από άλλες ειδικότητες». Το έκανε προσκαλώντας στην έκθεση βραβεία Νομπέλ, βραβεία Πρίτσκερ, ειδικούς επιστήμονες του κλίματος (Sonia Seneviratne) ή της computer science (Νικόλας Νεγροπόντε), ενώ μετά από ανοιχτή πρόσκληση «συγκέντρωσε» συνολικά 750 συμμετέχοντες, αριθμός-ρεκόρ για τη βενετσιάνικη έκθεση. Φυσικά σε αυτούς προστέθηκαν και οι συμμετέχοντες στα 66 εθνικά περίπτερα για ένα εκθεσιακό μενού που, μαζί με τις παράλληλες εκδηλώσεις, ξεπερνά τις αντοχές μιας ολιγοήμερης επίσκεψης.

Gateaway, επιβατικός σταθμός στη Βενετία του Norman Foster για ηλεκτρικά οχήματα.

Η έκθεση επικεντρώνεται στο Μεγάλο Αρσενάλι, μια και το Περίπτερο της Ιταλίας στους Κήπους είναι φέτος κλειστό για εργασίες αποκατάστασης (που εντάσσονται σε ένα γενικότερο πλαίσιο σημαντικής ανανέωσης των υποδομών της Μπιενάλε). Ο Ράτι επέλεξε (αναγκαστικά;) μια πολύ πυκνή δομή στην παρουσίαση των συμμετοχών, που σύμφωνα με τον ίδιο λειτουργεί ως fractal αλλά στην πραγματικότητα δεν διευκολύνει πάντα ούτε την κίνηση ούτε την κατανόηση των συμμετοχών και την ταύτιση με τους δημιουργούς τους (ο εκθεσιακός σχεδιασμός έγινε από το βερολινέζικο γραφείο Sub). Ή μήπως αυτό γίνεται σκόπιμα, ως μεταφορά της ασφυκτικής πλέον πυκνότητας σήμερα στον πλανήτη; Πρόκειται ωστόσο για ένα εκρηκτικό brainstorming γύρω από τις βασικές ιδέες του επιμελητή: δεν είναι πλέον καιρός για ουτοπίες αλλά για δράση, κυρίως για *σχεδιασμό*. Ο πλανήτης μας είναι αναμφίβολα το μόνο κατοικήσιμο μέρος του κόσμου: οι πιο αβίωτες περιοχές του είναι πολύ πιο φιλόξενες από οποιοδήποτε τεχνητά διαμορφωμένο περιβάλλον έξω από τη Γη. Το μέλλον θα διαμορφωθεί στη βάση τριών ειδών ευφυίας: την ευφυία της φύσης, την ευφυία της τεχνητής νοημοσύνης, εντέλει την ευφυία της συλλογικής βούλησης (*gens*, δηλαδή λαός στα λατινικά, είναι η ρίζα του τριπλού νοήματος της έκθεσης με τίτλο «Intelligens. Natural. Artificial. Collective»). Ο αρχιτέκτονας σήμερα δεν είναι πλέον ο μοναχικός δημιουργός αλλά η συμβολή του στη διαχείριση του μέλλοντος θα περνάει αποκλειστικά μέσα από την ομαδική δουλειά, τη συνεργασία με άλλες ειδικότητες (είναι πράγματι μετρημένες στα δάκτυλα του ενός χεριού οι φετινές προτάσεις που υπογράφονται από έναν μόνο αρχιτέκτονα: Kengo Kuma, Norman Foster, Benedetta Tagliabue…). Ο Ratti αναφέρεται επίμονα στην Μπιενάλε του Rem Koolhaas του 2014, που υποστήριζε το «back to basics», δηλαδή επιστροφή στις αρχετυπικές ιδέες του σχεδιασμού. Είναι ενδεικτικό ότι στη συνέντευξη τύπου η πρώτη εικόνα που ο Ratti

παρουσίασε ήταν η πασίγνωστη πρωτόγονη καλύβα του αββά Laugier (1755), με την ιδέα των φυσικών υλικών που σε αυτή την Μπιενάλε αποτελούν κεντρικό θέμα έρευνας και επεξεργασίας.

The Third Paradise Perspective της Fondazione Pistoletto Cittadellarte.

The Other Side of the Hill, της Patricia Urquiola κ.ά.

Ο πρώτος εκθεσιακός χώρος στο Αρσενάλι είναι σοκαριστικός: ένα σκοτεινό περιβάλλον με τεχνητή αποβολή του ψυχρού αέρα, με εσωτερική θερμοκρασία 42 βαθμών και υψηλή υγρασία που παράγεται από μεγάλες δεξαμενές νερού. Στο κέντρο του τεχνητού και ασφυκτικού περιβάλλοντος (σχεδιασμένου από το γερμανικό γραφείο Raumlabor), τοποθετείται αντιστικτικά η κατασκευή από νέον *Τρίτος Παράδεισος* του Michelangelo Pistoletto, σαν να μας θυμίζει ότι δεν υπάρχει αισθητική χωρίς επιβίωση. Αμέσως μετά επανέρχεται η ανακούφιση του φυσιολογικού κλιματικού περιβάλλοντος μπροστά στην εγκατάσταση «The Other Side of the Hill» της Patricia Urquiola, με επιστημονική επιμέλεια από τους Beatriz Colomina, Roberto Kolter, Geoffrey West και Mark Wigley: πρόκειται για έναν μεγάλο ημικυκλικό τοίχο κατασκευασμένο από τούβλα, με ανακυκλωμένα υλικά της βενετσιάνικης λιμνοθάλασσας που συμβολίζουν τον σημερινό πληθυσμό της γης, ενώ από πίσω εμφανίζεται μια σπηλαιώδης δομή με ψηφιακές εικόνες αποικιών βακτηρίων. Όπως τα τελευταία προσαρμόζονται σε οποιοδήποτε περιβάλλον, την ίδια συμπεριφορά πρέπει να υιοθετήσουν τα ανθρώπινα όντα. Ακολουθεί μια μεγάλη ποικιλία συμμετοχών (εγκαταστάσεων) που εκφράζουν μια στάση, έναν τρόπο, ένα κόνσεπτ αλλά όχι έναν χώρο, έναν τόπο, ένα συγκεκριμένο περιβάλλον, μια κοινότητα αναφοράς, σαν ο πλανήτης στο σύνολό του να είναι ένα ενιαίο περιβάλλον σε αναζήτηση νέας συνολικής προσαρμογής. Στις επιτυχημένες συμμετοχές περιλαμβάνεται και το «Metabolic Home» (Λυδία Καλλιπολίτη, Αρετή Μαρκοπούλου, Post-Spectacular Office) που εξερευνά εναλλακτικούς τρόπους συμβίωσης, που με τη σειρά του «συμβιώνει» μεταξύ άλλων με τους ξυλογλύπτες του Μπουτάν, με ένα τούνελ από περιττώματα ελέφαντα αλλά και με έναν ιταλικό πυρηνικό αντιδραστήρα τέταρτης γενιάς και με τα ανθρωποειδή υλοποιημένα από το Πολυτεχνείο του Τορίνου, του MIT ή το ETH της Ζυρίχης, σχεδιασμένα να «εκπαιδεύονται» σε όλη τη διάρκεια της έκθεσης με σκοπό στο τέλος όχι μόνο να περπατούν αλλά και να φτιάχνουν και ένα σπριτζ… Στο βάθος του Αρσεναλιού ένα ενδιαφέρον ξύλινο αμφιθέατρο (Speaker’s corner) υλοποιήθηκε φέτος για σειρά συναντήσεων και συζητήσεων στην καρδιά της Μπιενάλε. Την εμπειρία ολοκληρώνει η ποιητική συμβολή του συνθέτη Jean-Michel Jarre, στο τέλος της μόστρας.

Metabolic Home, Λυδία Καλλιπολίτη, Αρετή Μαρκοπούλου, Post-Spectacular Office.

Elephant Chapel, του Boonserm Premthada, εγκατάσταση υλοποιημένη με περιττώματα ελέφαντα.

Τα εθνικά περίπτερα (με την απουσία του Ισραήλ και της Ρωσίας) κινούνται γενικά στο πλαίσιο της θεματικής του Ratti, εκ των πραγμάτων όμως βρίσκονται στην οπισθοφυλακή του ενδιαφέροντος, και αυτό είναι όλο και περισσότερο ένα πρόβλημα για την Μπιενάλε. Για διαφορετικούς λόγους βρήκαμε ενδιαφέροντα τα περίπτερα της Τουρκίας (όπως συνήθως), του Μαρόκου, της Γερμανίας και κυρίως της Αγγλίας, που άξιζε κάτι περισσότερο από την ειδική διάκριση που απέσπασε (μαζί με την Αγία Έδρα, η οποία διακρίθηκε για την αποκατάσταση μιας βενετσιάνικης εκκλησίας…): τα βραβεία, όπως πάντα, με τη ζυγαριά των ισορροπιών. Τον Χρυσό Λέοντα κέρδισε η συμμετοχή του Μπαχρέιν, η δεύτερη σε διάστημα 15 ετών.

Επίσημη τελετή των εγκαινίων. Η απονομή του Χρυσού Λέοντα για την καλύτερη εθνική συμμετοχή στο Μπαχρέιν.

Στο ελληνικό περίπτερο παρουσιάστηκε ένα μεγάλο ξύλινο πρόπλασμα των ενετικών νεωρίων του Ηρακλείου και των Χανίων, σε επιμέλεια των Νίκου Σκουτέλη, Κλήμη Ασλανίδη, Elisabetta Molteni, Αντώνη Καραμήτρου, Χριστίνας Αραπάκη και Άννας Τσιτωνάκη. Αν μη τι άλλο η ελληνική συμμετοχή είχε ένα συγκεκριμένο αντικείμενο, αφορούσε μια ιστορική δομή σε αποκατάσταση και εμφάνιζε επίσης αυξημένο περιβαλλοντικό ενδιαφέρον με τη σχέση αρχιτεκτονικής και θαλάσσιου περιβάλλοντος (πάνω σε αυτό το θέμα κινήθηκε και η συμμετοχή της Ιταλίας). Ένα ιδιότυπο ενδιαφέρον έχει και η φετινή «συμμετοχή» Ελλήνων στα βιβλιοπωλεία της Μπιενάλε, όπως της Μάνθας Ζαρμακούπη, της Λυδίας Καλλιπολίτη ή του Ευάγγελου Κοτσιώρη, που υπογράφουν την επιμέλεια σημαντικών αγγλόφωνων αρχιτεκτονικών εκδόσεων.

IntelligensHistorica, η ελληνική συμμετοχή στο εθνικό περίπτερο με επιμέλεια Νίκου Σκουτέλη, Κλήμη Ασλανίδη, Elisabetta Molteni, Αντώνη Καραμήτρου, Χριστίνας Αραπάκη και Άννας Τσιτωνάκη.

Στην επίσημη τελετή των εγκαινίων και των βραβεύσεων στις 10 Μαΐου, η απουσία της πολιτικής ηγεσίας, από τον δήμαρχο της Βενετίας μέχρι τον/την πρωθυπουργό της χώρας, υπήρξε ολοκληρωτική. Δεν είχε συμβεί ποτέ. Πρόκειται για αδιαφορία του σημερινού πολιτικού προσωπικού για τον κόσμο της αρχιτεκτονικής ή για διαφωνία ως προς το περιεχόμενο της έκθεσης; Αρχιτεκτονική όμως δεν υπάρχει χωρίς πολιτική…

(Όλες οι φωτογραφίες είναι του Ανδρέα Γιακουμακάτου)

Συνεπτυγμένη μορφή του άρθρου δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Το Βήμα», 18 Μαΐου 2025.